

Μία συλλογή χειρογράφων Ψαλτικής Τέχνης στη Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος "Λίλιαν Βουδούρη"

Το παρόν άρθρο προέρχεται από την εισήγηση του συγγραφέα στη στ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου που έγινε στην Αθήνα, Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, από τις 22 μέχρι τις 25 Σεπτεμβρίου 2005

Μικρή εισαγωγή

Τα χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής, ή ορθότερα, τα χειρόγραφα της ψαλτικής τέχνης διασώζουν τον μουσικοπολιτικό πολιτισμό της ορθόδοξης εκκλησίας ο οποίος άνθησε και καρποφόρησε πάνω στις ρίζες και τον κορμό της ελληνικής μουσικής και γλωσσικής παράδοσης. Η μελέτη των κωδικών αυτών έχει πια αρχίσει με αποφασιστικό και συστηματικό τρόπο, καθώς η σημασία τους για την κατοχύρωση και προβολή των επιστημών της μουσικολογίας, μμολογίας, λειτουργικής, παλαιογραφίας, αλλά και άλλων, έχει πειστικά επισημανθεί.

Το έργο που ορθώνεται μπροστά στους επιστήμονες του χώρου της ψαλτικής τέχνης είναι πολύ και βαρύ: πολυάριθμες από τις διάφορες γνωστές συλλογές τέτοιων χειρογράφων παραμένουν καταγεγραμμένες μόνο με το όνομά τους, ή έστω μόνο με τον γνωριστικό αριθμό των κωδικών που περιέχουν, χωρίς κανένα στοιχείο για τον ακριβή αριθμό και το περιεχόμενο των τελευταίων, πολύ δε περισσότερο χωρίς λεπτομερή παρουσίασή τους από κάποιον ειδικό. Εκτός όμως από αυτές τις ήδη γνωστές (έστω και μ' αυτό τον τρόπο) συλλογές, εμφανίζονται κατά καιρούς και νέες, οι οποίες περιέχουν ελάχιστο ή και ικανό αριθμό κωδικών ψαλτικής, που κάποιες μάλιστα φορές έχουν και ιδιαίτερη βαρύτητα λόγω της χρονολόγησής τους, ή του περιεχομένου τους, ή και του κωδικογράφου από τον οποίο δημιουργήθηκαν.

Υπάρχουν άξιοι και ικανοί μουσικολόγοι επιστήμονες που, πέρα από τις άλλες τους δραστηριότητες, ασχολούνται με την αναλυτική καταλογογράφηση των κωδικών της ψαλτικής. Στον τομέα αυτό δραστηριοποιείται και ο ομιλών και ήδη υπάρχουν αποτελέσματα αυτής της δράσης με τη δημοσίευση σχετικών καταλόγων για συλλογές όπως όλων των μουσικών χειρογράφων των βιβλιοθηκών της 'Ανδρου, άλλων μικρότερων βιβλιοθηκών ή συλλογών της Ελλάδος και του εξωτερικού, όλων των μουσικών χειρογράφων που φυλάσσονται στις διάφορες βιβλιοθήκες της Μεγάλης Βρετανίας, αλλά και την συστηματική έρευνα και προκαταρκτική παρουσίαση πολλών άλλων σπουδαίων συλλογών, όπως εκείνης του Μουσείου Μπενάκη (ήταν η εισήγησή μου στην ε' Συνάντηση Βυζαντινολόγων στην Κέρκυρα το 2003 και εκδίδεται μέχρι το τέλος του 2005 στην Αγγλική γλώσσα), και της θρυλικής συλλογής Καρά η οποία σε συνεργασία με την Μαρία Πολίτη ταξινομήθηκε οριστικά, μελετήθηκε και φωτογραφήθηκε μερικώς, και ετοιμάζεται τώρα μία Συνοπτική αναγραφή. Υπάρχουν όμως και άλλες συλλογές οι οποίες από χρόνια έχουν μελετηθεί και έχει προγραμματιστεί η σταδιακή τους παρουσίαση στο επιστημονικό κοινό. Μία από αυτές είναι αυτή που θα μας απασχολήσει στην σημερινή ανακοίνωση και αφορά στα μουσικά χειρόγραφα που αποτελούν την συλλογή της Μεγάλης Μουσικής Βιβλιοθήκης "Λίλιαν Βουδούρη" του Συλλόγου των Φίλων της Μουσικής, η οποία στεγάζεται στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών.

Πρόκειται για 26 συνολικά χειρόγραφα τα περισσότερα από τα οποία προέρχονται από τον Νικόλαο Βλαχόπουλο, γαμπρό του Νηλέως Καμαράδου. Ο τελευταίος ήταν γνωστότατος ψάλτης, μελοποιός και θεωρητικός της μουσικής στην Κωνσταντινούπολη στα τέλη του ΙΘ' και τις αρχές του Κ' αιώνα. Ο Βλαχόπουλος, ο οποίος ήταν επίσης καλλιφώνος ψάλτης, έψαλλε σε πολλούς ναούς της Κωνσταντινούπολης και αργότερα της Αθήνας, όπου και απεβίωσε στα 1962.

Από τους 26 αυτούς μουσικούς κώδικες δύο-τρεις είναι μοναδικοί και για τον λόγο αυτό έχουν μεγάλη αξία, κάποιοι άλλοι είναι πολύ σπουδαίοι για διάφορους λόγους και, τέλος, κάποιοι είναι μικρής έως και μηδαμινής αξίας. Με βάση την χρονική δέσμευση που υπάρχει στις εισηγήσεις της παρούσας συνάντησης, θα περιοριστώ στην παρουσίαση και τον σύντομο σχολιασμό των σημαντικότερων χειρογράφων της συλλογής, επιφυλασσόμενος για την παρουσίαση και των υπολοίπων όταν το κείμενό μου δημοσιευτεί στην πλήρη του μορφή, ελπίζω σύντομα.

Τα σημαντικά χειρόγραφα της συλλογής-μουσικολογική εξέταση

Αναμφισβήτητα, το πιο σπουδαίο χειρόγραφο της συλλογής είναι ο αριθμός 1, μια Ανθολογία με πολλές εξηγήσεις μελών στην προ της Νέας Μεθόδου μουσική γραφή. Η επιγραφή του φ. 1α είναι χαρακτηριστική: «Ανθολογία μουσικών μαθημάτων, τα ένδεκα εωθινά, τας τε τρεις των ωρών στάσεις του στιχηραρίου του [Γερμανού, Επισκόπου] Νέων Πατρών, και τας δυσλήπτους θέσεις απάσας εμπεριέχουσα. Των τριών νέων ποιητών τα μαθήματα, του τε κυρ Ιωάννου φημί, κυρ Δανιήλ τε και Πέτρου. Πασαπνοάρια τινά. Απάσας τας απορίας της νέας ανθολογίας των παπαδικών, ειρμών τε τεσσάρων και τεσσαράκοντα, ποιητών παλαιών τε και νέων. Α δη προς ευχερή των εισαγωγικών κατάληψιν και μνήμην αναπόδραστον, παρ' Ακακίου του Μεγασπηλαιώτου τον δυνατόν τρόπον εξηγηθέντα, εκδέδοται».

Χειρόγραφο 1, φύλλο 1α

Όπως συνάγεται από την επιγραφή αυτή ο κώδικας περιέχει μία ανθολογία μελών του παλαιού Στιχηραρίου και της Νέας Παπαδικής. Το σημαντικό σημείο της είναι ότι ο γραφέας της, ο γνωστός από άλλες πηγές μοναχός Ακάκιος ο Μεγασπηλαιώτης, δεν αρκέστηκε στην αυτούσια αντιγραφή των μελών από τα παλαιά χειρόγραφα, αλλά χρησιμοποίησε πλέον αναλελυμένη μουσική σημειογραφία του διδασκάλου του στην Κωνσταντινούπολη, του πρωτοψάλτου Πέτρου του Βυζαντίου. Το γεγονός είναι ασφαλώς σπουδαίο για τα πρώτα μέλη του χειρογράφου έως το φ. 92α, αλλά γίνεται ακόμη σπουδαιότερο για τον υπόλοιπο κώδικα, καθώς από το φύλλο αυτό μέχρι το τέλος ο Ακάκιος παρουσιάζει μία καθαρά δική του εργασία εξηγήσεων μεμονωμένων μουσικών θέσεων. Αυτή η εργασία αφορά πρώτα σε μέλη της νέας παπαδικής (συνθέσεις πασαπνοαρίων, πολυελέων, χερουβικών και κοινωνικών των μουσικών του β' μισού του ΙΗ' αιώνα) και ακολούθως, από το φ. 107β έως το 155α όπου και υπογράφει το χειρόγραφο του χρονολογώντας το στα 1800, από το καλόφωνο στιχηράριο του επισκόπου Νέων Πατρών Γερμανού.

Η εργασία αυτή του Ακακίου που έγινε στην Κωνσταντινούπολη βοηθά στην κατανόηση της εξέλιξης της μουσικής σημειογραφίας και στην διαπίστωση της ομαλής καταγραφής των μελών σε νεώτερες μορφές της. Είναι χαρακτηριστικό ότι η σημειογραφία που χρησιμοποιείται λίγο απέχει από την Νέα Μέθοδο καταγραφής και ψαλμώδησης των εκκλησιαστικών μελών η οποία έγινε αποδεκτή και άρχισε να διδάσκεται επισήμως στα 1814. Η σύγκριση των μελών που περιέχονται στον κώδικα του Ακακίου με την έντυπη μορφή τους στα βιβλία της Νέας Μεθόδου, αλλά κυρίως (εφόσον τα περισσότερα από αυτά είναι ακόμη και σήμερα ανέκδοτα) με τις αντίστοιχες εξηγήσεις τους σε χειρόγραφα της δεύτερης και τρίτης δεκαετίας του ΙΘ' αιώνα, καταδεικνύει την αλήθεια του πράγματος. Έτσι, το συγκεκριμένο χειρόγραφο –μαζί και με ένα άλλο με έργα του ίδιου μουσικού που φυλάσσεται σε Αγιορείτικη Βιβλιοθήκη- είναι ένα πολύτιμο βοήθημα για τη μελέτη της μουσικής σημειογραφίας στην τελευταία φάση της ανάλυσής της, και έρχεται σε παραλληλία με άλλες παρόμοιες προσπάθειες εκείνη την εποχή, όπως εκείνη του Αγιορείτη μοναχού Θεοφάνη Παντοκρατορινού. Είναι δε σημαντικό ότι αυτές οι προσπάθειες ήταν γνωστές και από άλλους Αγιορείτες μουσικούς εκείνη την εποχή.

Ο κώδικας υπ' αριθμόν 2 της συλλογής δεν διακρίνεται για το πρωτότυπο περιεχόμενό του, παρά για τον γνωστότατο γραφέα του, ο οποίος αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση στην ιστορία της ψαλτικής τέχνης. Πρόκειται για τον Απόστολο Κώνστα τον Χίο ο οποίος συνέγραψε την Ανθολογία του Όρθρου της Νέας Παπαδικής για την οποία ομιλούμε, περίπου στα χρόνια 1815-1819, χρησιμοποιώντας τη Νέα Μέθοδο. Πρόκειται για ένα ακόμη αυτόγραφο του σπουδαίου αυτού μουσικού, του οποίου ο κάλαμος παρήγαγε τουλάχιστον 120 κώδικες, όπως μία πρόσφατη διδακτορική διατριβή, αλλά και ημέτερες έρευνες κατέδειξαν.

Χειρόγραφο 2, φύλλο 1α

Η περίπτωση του κώδικα υπ' αριθμόν 11 είναι επίσης άξια μνημόνευσης, αν και ο τόμος είναι γραμμένος μόλις κατά τα μέσα του ΙΘ' αιώνα και η σημειογραφία είναι βέβαια της Νέας Μεθόδου. Στο χειρόγραφο αυτό, μεταξύ πολλών συνθέσεων κορυφαίων εκκλησιαστικών μελοποιών, περιέχονται και μέλη του Δημητρίου Παπαδοπούλου, ενός μουσικού που σπανίως συναντάται στα μουσικά χειρόγραφα και του οποίου οι συνθέσεις δεν έχουν, απ' όσο τουλάχιστον γνωρίζω, περιληφθεί στις έντυπες μουσικές εκδόσεις. Πιθανώς είναι γραμμένο από έναν μαθητή του, ή πάντως από κάποιον ο οποίος τον γνώριζε καλά, καθώς στις επιγραφές πριν από τις συνθέσεις του σημειώνεται σχεδόν πάντα: «εμελοποιήθησαν υπό διδασκάλου Δημητρίου Παπαδοπούλου» ενώ σε άλλο σημείο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, δίδονται και άλλα στοιχεία .

Χειρόγραφο 11, φύλλο 220α

Το ποιος ακριβώς είναι αυτός ο Δημήτριος Παπαδόπουλος είναι ένα ερώτημα που δεν μπορεί να βρει εύκολα απάντηση. Ο άρχων πρωτέκδικος της μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας Γεώργιος Παπαδόπουλος, ο οποίος πεθαίνοντας πλήρης ημερών το 1938 μας άφησε μνημειώδη για την εποχή τους έργα πάνω στην ιστορία της ψαλτικής, μνημονεύει σ' αυτά τον παππού του (από την πλευρά του πατέρα του) Δημήτριο, πρωτοπαπά της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, υπονοώντας ότι αυτός ήταν ο πρώτος του δάσκαλος στη μουσική. Δεν τον αναφέρει βέβαια ως Δημήτριο Παπαδόπουλο, αλλά το δικό του επίθετο σίγουρα συνεπάγεται κάτι τέτοιο.

Παραδόξως, ο Παπαδόπουλος δεν παρέχει στα συγγράμματά του πολλά στοιχεία για τον παππού του, αρκούμενος να αναφέρει ότι γεννήθηκε το 1796, ήταν άριστος μουσικός και μελοποιός, μαθητής του Πέτρου Συμεών του Αγιοταφίτου, και ότι πέθανε το 1884. Αν και δίδεται ο χαρακτηρισμός «άριστος μελοποιός» δεν αναφέρονται συνθέσεις του, ούτε σχολιάζεται το που βρίσκονται τα κατάλοιπά του, όπως πολλές φορές κάνει ο Παπαδόπουλος σε περιπτώσεις άλλων μουσικών. Με βάση όμως τα στοιχεία τα οποία παραθέτει, είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι στον πολύ αξιόλογο δάσκαλο Πέτρο Αγιοταφίτη μαθήτευσαν και άλλοι γνωστοί μουσικοί και μελοποιοί, όπως ο μετέπειτα ιερέυς Γεώργιος ο Ρύσιος.

Το χειρόγραφο της Βιβλιοθήκης "Λίλιαν Βουδούρη" που περιέχει μεταξύ των άλλων και μέλη του Δημητρίου Παπαδοπούλου είναι μεγαλόσχημο και πολύφύλλο: αποτελείται από 458 φύλλα. Περιέχει Ανθολογία Εσπερινού, Όρθρου, Θείας Λειτουργίας, το Αναστασιματάριο του πρωτοψάλτου Κωνσταντίνου, το Ειρημολόγιο του Πέτρου του Πελοποννησίου με προσθήκες από τους Πέτρο Βυζάντιο, Γρηγόριο πρωτοψάλτη, Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα, και λίγα άλλα μέλη. Οι συνθέσεις του Δημητρίου οι οποίες παρεμβάλλονται ανάμεσα στα μουσικά ποιήματα των γνωστότερων μεγάλων μελοποιών, είναι κυρίως τα ιδιόμελα της Μεγάλης Τεσσαρακοστής «κατά συντομώτερο τρόπο», ένα οκτάηχο θεοτοκίο, το μεγάλο μεγαλυνάριο της Θεοτόκου *Επί σοι χαίρει Κεχαριτωμένη*, δοξολογίες κατ' ήχον και δύο ενδιαφέροντες πολυέλεοι: *Λόγον αγαθόν* σε ήχο δ' και *Δούλοι Κύριον* σε ήχο δ' λέγετο.

Η επιγραφή πριν από τον πρώτο πολυέλεο είναι χαρακτηριστική: «οι παρόντες στίχοι εμελουρήθησαν εν τη της Κωνσταντίνου πόλεως δημοσία σχολή της μουσικής χάριν θέματος παρά Δημητρίου Παπαδοπούλου και θεωρηθέντες παρά των τριών διδασκάλων της μουσικής και διορθωθέντες παρ' αυτών χάριν της ελλείψεως του ήχου». Η τελευταία φράση είναι λίγο περιεργη, καθώς είναι γνωστές αρκετές μελοποιήσεις του συγκεκριμένου ψαλμού στον δ' ήχο, ιδίως μετά τον ΙΗ' αιώνα. Πάντως, η μελοποίηση του Δημητρίου φαίνεται ότι συμμορφώνεται σε κάποια σημεία με εκείνην του συμμαθητή του Γεωργίου Ρυσίου η οποία είναι πολύ γνωστή, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να μιλήσουμε για αντιγραφές. Τέλος, σχετικά με τον κώδικα 11 και τον Δημήτριο Παπαδόπουλο, πρέπει να πούμε ότι και Αγιορείτες οι οποίοι μαθήτευσαν κοντά στους δασκάλους Γρηγόριο και Χουρμούζιο στην Πατριαρχική μουσική σχολή της Κωνσταντινούπολης των ετών 1814-1820 όπως ο Ιωάσαφ ο Διονυσιάτης, περιλαμβάνουν στα χειρόγρατά τους μέλη του Δημητρίου (π.χ. χφ. Διονυσίου 806).

Το χειρόγραφο υπ' αριθμόν 15 είναι στ' αλήθεια μία μοναδική περίπτωση στη σύνολη χειρόγραφη παράδοση, καθώς περιέχει μία πλήρη μελοποίηση του Ακαθίστου Ύμνου από τον ιερέα Συμεών Μανασσειδή, μία εργασία την οποία, καθώς γράφει, την πραγματοποίησε στα έτη 1875 έως 1894 στην κώμη Χατζηγήριο στην περιοχή της Κεσσάνης της Θράκης. Ο μελοποιός δικαίως το ονομάζει Νέον Οικηματάριον και στη σημείωση που προσθέτει στις 4 Απριλίου του 1921 (σχεδόν 50 χρόνια από την έναρξη της μελοποίησης) αναφέρει την ιστορία του και το δωρίζει στον εν Κωνσταντινουπόλει Εκκλησιαστικό Μουσικό Σύλλογο.

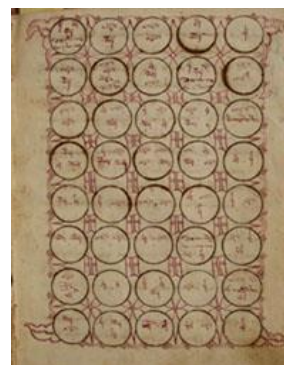
Χειρόγραφο 15, φύλλο 1

Το πρωτότυπο του πράγματος δεν είναι αυτή καθ' αυτή η μελοποίηση όλων των οίκων του Ακαθίστου Ύμνου, καθώς υπάρχουν συνολικά τέσσερις τέτοιες πλήρεις μελοποιήσεις στην ιστορία της ψαλτικής από τον ΙΔ' έως και τον ΙΗ' αιώνα. Η παρούσα όμως πέμπτη μελοποίηση του Μανασσειδή είναι παντελώς άγνωστη, γίνεται σε μια εποχή που οι παλαιότερες δεν ψάλλονται πια από αιώνων και δεν απασχολούν τους μουσικούς που τις περισσότερες φορές μάλιστα τις αγνοούν, και, τέλος, γίνεται ασφαλώς με χρήση της Νέας Μεθόδου.

Το μέλος του Μανασσειδή είναι αργοσύντομο, και πλησιάζει περισσότερο προς το αργό στιχηραρικό. Χρησιμοποιούνται γνωστές θέσεις της ψαλτικής διανθισμένες με προσωπικές επιλογές του μελοποιού. Ασφαλώς δεν έχουμε εδώ την έκταση των παλαιότερων συνθέσεων και το γεγονός κάνει την παρούσα υπολογίσιμη επιλογή των σημερινών ψαλτών και ίσως αφορμή για επαναφορά της ψαλμώδησης του Ακαθίστου Ύμνου στην ορθόδοξη λατρεία. Ο Μανασσειδής χρησιμοποιεί όλους τους ήχους ως εξής: τους οίκους α' έως ιστ' τους μελοποιεί ανά δύο σε κάθε ήχο με τη σειρά κυρίων και ακολούθως πλαγίων, και τους υπόλοιπους οκτώ οίκους έναν σε κάθε ήχο επαναλαμβάνοντας τη σειρά των τελευταίων. Το χειρόγραφο περιέχει βέβαια και το *Τη υπερμάχω* σε ειρμολογική και στιχηραρική μελοποίηση, ενώ στο τέλος βρίσκονται οι γνωστοί στίχοι για τον κάθε ήχο της ψαλτικής, μελοποιημένοι και αυτοί με όμορφες και δημοφιλείς αργές ειρμολογικές θέσεις. Ακολουθεί ένας κατάλογος των μουσικών ποιημάτων του μελοποιού.

Συμπερασματικά, πρόκειται για ένα μοναδικό χειρόγραφο το περιεχόμενο του οποίου ελπίζω ότι σύντομα θα εκδοθεί.

Το χειρόγραφο υπ' αριθμόν 18 της συλλογής δεν περιέχει μουσικά μέλη αλλά θεωρητικά κείμενα περί της εκκλησιαστικής μουσικής. Είναι γραμμένο περί το έτος 1800, και στα 80 φύλλα του χαρακτήθηκαν γνωστές αλλά και σπανιότερες συγγραφές. Το πρώτο κείμενο του κώδικα επιγράφεται στον πρωτοψάλτη Κρήτης κατά τον ΙΖ' αιώνα Δημήτριο Ταμία και ακολουθούν άλλα με τη συνήθη αρχική λέξη «Ερμηνεία...» υπό τα ονόματα του Ιωάννου Δαμασκηνού, Μανουήλ Χρυσάφου, Παχωμίου ιερομονάχου, Νικολάου Μαλαξού, κ.ά.

Χειρόγραφο 18, φύλλο 1α

Αρχικά πρέπει να παρατηρηθεί ότι το πρώτο κείμενο το οποίο επιγράφεται στον Δημήτριο Ταμία δεν είχε επισημανθεί σ' αυτή την μορφή έως πρόσφατα. Είχα την τύχη να το ανακαλύψω τα τελευταία χρόνια για πρώτη φορά σε ακαταλόγογραφο κώδικα Αγιορείτικης μονής, σ' έναν άλλο της Βιβλιοθήκης Ψάχου και σ' έναν ακόμη στην 'Ανδρο, να δημοσιεύσω σύγκριση του κειμένου από τα τρία αυτά χειρόγραφα και να πιστοποιήσω ότι αυτό είναι αυτούσια παλαιότερη συγγραφή του Ιωάννου Πλουσιαδηνού από τον ΙΕ' αιώνα που κι αυτή προέρχεται από τις μεθόδους του Ιωάννου Κουκουζέλη (Εμμ. Στ. Γιαννόπουλου, *Η άνθηση της ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη (1566-1669)*, Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας-Μελέται 11, Αθήνα 2004). Τώρα φανερώθηκε και άλλο ένα χειρόγραφο που το περιέχει. Οι συγκρίσεις έδειξαν ότι τρία από τα τέσσερα παραπάνω χειρόγραφα (εκτός εκείνου της 'Ανδρου) είναι γραμμένα από τον ίδιο κωδικογράφο. Το ποιός είναι αυτός μπορεί ίσως να απαντηθεί από τη σημείωση που υπάρχει στον παρόντα κώδικα της Βιβλιοθήκης "Λίλιαν Βουδούρη" καθώς και στον Αγιορείτικο: «Κύριος Ματθαίος ο Τζιγάλας και πρωτονοτάριος αρχιεπισκοπής Κύπρου».

Ο κώδικας που εξετάζουμε εδώ, περιέχει επίσης συγκεντρωμένα γνωστά κείμενα για τη χρήση του τερερε, δηλαδή των κρατημάτων, στην ψαλμωδία, την συγγραφή του τελευταίου βυζαντινού μαΐστορα Μανουήλ Χρυσάφη, τον βίο του Ιωάννου Παπαδόπουλου του Κουκουζέλου, διάφορους εκκλησιαστικούς κανόνες για την ψαλμωδία και την ερμηνεία του Βαλασαμώνος σ' αυτούς, την γνωστή «εισαγωγή μουσικής κατ' ερωταπόκρισιν» του Κυρίλλου Μαρμαρηνού, μουσικά σχεδιαγράμματα, κ.ά. Με δυο λόγια, πρόκειται για μια προσπάθεια συγκέντρωσης σε έναν τόμο των βασικών θεωρητικών συγγραφών για την θεωρητική θεμελίωση της ψαλτικής και ασφαλώς για την διδασκαλία της.

Το γεγονός δεν είναι σπάνιο ιδιαίτερα από τον ΙΣΤ' αιώνα και εξής, έχει όμως την αναμφισβήτητη σπουδαιότητά του, καθώς αυτές οι συλλογές δεν ακολουθούσαν πάντα μια σχηματοποιημένη μορφή και δομή της ύλης, με συνέπεια να ενσωματώνονται ενίοτε στα χειρόγραφα και στοιχεία που παρουσιάζουν πρωτοτυπία, ή και μοναδικότητα. Ένα τέτοιο φαίνεται πως υπάρχει και στο φύλλο 79β του κώδικα, όπου ο γνωστός τροχός των ήχων παρουσιάζεται ως «ο κύκλος του Ιακώβου πρωτοψάλτου». Ο περίφημος και λόγιος αυτός πρωτοψάλτης που απεβίωσε το 1800 δεν μαρτυρείται από αλλού ως συντάκτης τέτοιων σχεδιαγραμμάτων, τα οποία ωστόσο θεωρείται δεδομένο ότι χρησιμοποιούσε στη διδασκαλία του.

Χειρόγραφο 8, φύλλο 1α

Χειρόγραφο 10, φύλλο 81α

Χειρόγραφο 26, φύλλο 38β

Επίλογος

Σταματώ εδώ την αναφορά μου στα σπουδαιότερα χειρόγραφα της Βιβλιοθήκης "Λίλιαν Βουδούρη". Θα μπορούσαν να αναφερθούν και δύο-τρεις άλλες περιπτώσεις, όχι σπάνιες ή μοναδικές, αλλά οπωσδήποτε ενδιαφέρουσες. Αυτό όμως θα γίνει σε άλλη ευκαιρία.

Παραστατικός Πίνακας Χειρογράφων

(αστερίσκος στον αριθμό του κώδικα δηλώνει σημειογραφία Νέας Μεθόδου σ' αυτόν)

Αύξ. αριθμός	Αριθμός φύλλων	Ονομασία χειρογράφου με βάση το περιεχόμενο	Γραφέας	Χρονολόγηση
1	163	Ανθολογία με εξηγήσεις μελών	Ακάκιος Μεγασπηλαιώτης (;)	ΙΘ' (1800)
2*	159	Ανθολογία Όρθρου	Απόστολος Κώνστας ο Χίος	ΙΘ' (περίπου 1820)
3*	107	Καλοφωνικό Ειρμολόγιο		ΙΘ' (μετά το 1820)
4*	131	Ανθολογία παλαιού σπικηραρικού μέλους	Σταυράκης	ΙΘ' (1824)
5*	217	Ανθολογία Εσπερινού, Όρθρου, Θείας Λειτουργίας		ΙΘ' (μετά το 1819)
6	82	Ανθολογία Θείας Λειτουργίας,		ΙΗ' (γ' τέταρτο)

		Θεοτοκία		
7*	σσ. 110	Ανθολογία		ΙΘ' (περίπου 1818-1819)
8*	σσ. 168	Ανθολογία στιχηραρίου Πέτρου του Πελοποννησίου, εξήγηση Γρηγορίου λαμπαδαρίου		ΙΘ' (περίπου 1817)
9*	σσ. 424	Ειρμολόγιο Πέτρου του Πελοποννησίου-Πέτρου Βυζαντίου με προσθήκες	Ζ. Κ. Καββάλης	ΙΘ' (1838)
10*	260	Ανθολογία Νέας Παπαδικής		ΙΘ' (μετά το 1819)
11*	458	Ταμείον Ανθολογίας (Εσπερ.-Όρθ.-Λειτουργ.), Αναστασιματάριο Κωνσταντίνου πρωτοψ., Ειρμολόγιο Πέτρου, κ.λπ.		ΙΘ' (περίπου 1840-1850)
12*	σσ. 462	Ανθολογία		ΙΘ' (μέσα-τέλη)
13*	σσ. 44	Ανθολογία νεκρώσιμων μελών		ΙΘ'
14*	48	Συλλογή μελών νεώτερων μουσικών	Λάζαρος Παπαδόπουλος	Κ' (1914)
15*	86	Νέον Οικηματάριον, μέλος Συμεών Μανασσειδου	Συμεών Μανασσειδης	Κ' (1921)
16*	σσ. 208	Συλλογή μελών	Δημοσθένης Χαϊλάζης	Κ' (1948)
17*	89	Ανθολογία Θείας Λειτουργίας		ΙΘ' (περίπου 1830-1840)
18	80	Θεωρητικά κείμενα	Ματθαίος Τζιγάλας (;)	ΙΗ'-ΙΘ' (περίπου 1800)
19*	σσ. 280	Συλλογή μελών		ΙΘ' (τέλη)
20*	σσ. 206	Ανθολογία		ΙΘ' (περίπου 1840-1850)
21*	σσ. 472	Ανθολογία		ΙΘ'-Κ'
22*	28+153	Ανθολογία σλαβική		Κ' (αρχές)
23	230	Ανθολογία Εσπερινού, Αναστασιματάριο, Καταβασίες, κ.λπ.		ΙΗ' (τέλη)
24*	83	Τετράδιο με μέλη Όρθρου		Κ'
25*		Τετράδιο	Φάρες Φαράχ	Κ' (1971)
26*	106	Προθεωρία, Αναστασιματάριο (Ρουμανικό)		ΙΘ'

Εμμανουήλ Γιαννόπουλος
Δρ Βυζαντινής Μουσικολογίας
Αθήνα, 30 Δεκεμβρίου 2005